

VONÁSOK PROSPERO ARCKÉPÉHEZ

ESSZÉKRITIKA-EGYÜTTES GÉHER ISTVÁN LÍRAI ÉLETMŰVÉRŐL

A peremre szorult bölcs palackpostái

Esszékritika a *Mondom: szerencséd* című kötetéről

Géher István első kötete az 1980-as évek magyar költészetének igen fontos, a kortárs magyar irodalomról való korabeli gondolkodást megváltoztató darabja^[1] volt, mely most, harmincegynéhány év múltán is megérdemli az olvasói figyelmet.

A géheri költészetre oly jellemző, mindig és mindenhol mintegy vízjelként jelenlévő, keserédes, sokszor szomorkás hangnemet megütő, mégis játékos-ironikus alanyiség már itt, a *Mondom: szerencséd* verseiben is tetten érhető. Bár a kiváló formaművész Géher István, akitől elidegeníthetetlen az irodalmárság / irodalomtudósság, rengeteg kötött formát kipróbál és e kötött formák keretei között rengeteg magyar és külföldi szerzőt megidéz, számtalan maszkot magára ölt, vershangja mindig következetes marad. Az olvasónak nem lehet kétsége afelől, hogy minden maszk mögül ugyanaz a Géher István szól hozzá kissé elváltoztatott, de felismerhető hangon – a költő, az irodalomtörténész, a tanár, az ember.

A kötet első, *Leletmentés* című ciklusa valamiféle költői és értelmiségi missziót, életfeladatot tematizál – miként arra a címe is utal, a lírai beszélő *leleteket*, leginkább irodalmi-kulturális leleteket ment meg, vagy kísérli meg megmenteni azokat a jövő számára. Talán e tematikában implicit módon tetten érhető a költői beszélő csendes lázadása is a mindenkori rendszer, egészen konkrétan talán a kései Kádár-rendszer ellen, melynek hazug propagandája sosem engedte kibontakozni a gondolkodni vágyó értelmiséget. Az ebből fakadó mellőzöttségtől egyébként maga Géher István, az életrajzi személy is köztudottan szenvedett.

IX. LELETMENTÉS

1.

vers: a másoké

megtűr magában

2.

vers: eleje *nincs mint testedet*

/testemet/ a föld: befejezetlen

– olvashatjuk a ciklus rövid, enigmatikus címadó versében, mely a géheri költészetre jellemző módon nem csupán egy költői-értelmiségi szerepet tematizál, de reflektál az irodalmi alkotásra és annak folyamatára, kutatja a költészet, a vers lényegét, és aforizmatikus rejtvényként frappáns választ is ad arra a kérdésre, mi értelme egyáltalán a költészetnek?

A második, *Kivétel* című rövid versciklus ugyancsak talányos, minimalista, aforizmatikus versek gyűjteménye, melyek kevésbé valamiféle költői misszió lehetőségére, mint inkább a konkrét-alanyi marginalizált értelmiségi léthelyzetre reflektálnak:

XV KIVÉTEL

1

Hogy ezt, vagy mást: az erdei séta

véletlene. Már végleges.

Itt van előttem, ezüst pohárban

szokik hozzám egy délelőttöm.

2

Vacogsz bélelt vacokban; és ha

belhidegedbe – kitéve?

A címadó versben, miként sok más Géher-opuszban, megjelenik a bor, a borivás motívuma, mely egyszerre profán és szakrális gesztus. A géheri költészetben a magánt olykor a mélabúnak átadó, bánatát borba fojtó költő-értelmiségi profán lerészegedésének motívuma sokszor párosul az alkohol által előidézett valamiféle, nélküle talán meg sem lévő bölcsességgel, a látótér kitágulásával. A fizikai valóság és a szellem szférája elválnak

egymástól, a költői beszélő pedig inkább gondolataiba mélyed ahelyett, hogy mindennapi emberi létproblémáiról tudósítana...

A harmadik, *Tünetek* című ciklus, ha nem is kifejezetten halálverseket tartalmaz, költeményei azonban meglehetősen határozottan tudósítanak minket az emberi élet mulandóságáról. Bár a beszélő szavaiból kiviláglik, hogy alapvetően, mint minden ember, természetes félelmet és viszolygást érez a halál, az elmúlás iránt, azonban mégis megpróbálja az emberi élet végességét természetes jelenséggént felfogni és elfogadni azt, miként arra talán a legjobb példa az *Enteriőr* című négysoros:

XXVI ENTERIŐR

A szakadás is hozzátartozik.

A szakadás a szőnyegen: a rongy.

Hogy rendezetten nem lehet:

nemlétedhez életed.

A halál pontosan úgy tartozik hozzá az emberi élethez, miként a szőnyeghez a szakadás, a fiatal emberből pedig éppen úgy lesz idővel idős ember, miként a szőnyegből rongy. Belenyugvó alaphangneme nem mentes persze ez a négysoros az öniróniától sem, hiszen a költői beszélő mintha görcsösen vágyna a rendezett, kiszámítható életre, azonban konstatálnia kell, hogy majd csak a nem-lét lesz az, ami előre kiszámítható és (el)rendezett.

A következő ciklus, a *Változatai* a maga töredékes címével minden bizonnyal *A halhatlanság változatai* teljes cím talányos töredékesítése, hiszen az egység egyik rövid verse ezt a címet viseli. A költő itt játszik és kísérletezik, világirodalmi szerzőket idézve meg a verseket a fragmentált szintaxis jellemzi, a *Fu sopra noi richiuso.* című két és fél oldal hosszú, látomásos elbeszélő költemény kivételével a ciklus darabjai gyakorlatilag mind töredékek:

XXXV ... UTÁN SZABADON

Nem vonatkozom:

csak mutakozom;
másnak megmaradva:
magammá változom.

E frappáns négysoros lényegében nem más, mint a költői beszélő ars poetikus öndefiníciója.

Az ötödik, *Lovagjáték* című ciklusban a *poeta doctus*, a tudós költő szólal meg, szinte minden vers egy magyar- vagy világirodalmi szerzőre és annak művére játszik rá intertextuálisan, a felhozatal pedig igen változatos: Vörösmartytól kezdve Albert Camus-n és William Shakespeare *Hamletjének* parafrázisán át egészen Arany Jánosig bezárólag. Meghatározó motívum ugyanakkor mindezen túl a költői beszélő külvilágtól való teljes elidegenedése – valamiféle meghatározhatatlan, ősi szorongás hatja át a ciklus verseit:

XLI KÉP, REJTVÉNY

1

mint amikor : mint az /ha bentszakad,
s megbújva, évekig, a bőr alatt,
nem fáj, de érzik – ott van, idegen/
mint aminek : mint : nyomát viselem

2

ültében is eljár fölötte

E rövid, ötsoros költemény ugyanarról a végig meghatározatlan és meghatározhatatlan szorongásról tudósít a mindenkori olvasót számára, melyről alapvetően a *Tünetek* ciklus versei is szólnak, és bár konkrétumként megjelölhető az emberi élet mulandóságától, a haláltól való félelem, itt mégis valami azon túlmutató, általánosabb szorongásról van szó – félelmetessé pedig pont az teszi, hogy a költői beszélő maga sem tudja, vagy legalábbis talányos versüzeneteiben nem akarja meghatározni, mitől is tart igazán...

A következő ciklus, a *Messziről* a költő – Magyarországon kívül tett – konkrét és szellemi utazásainak krónikájaként olvasható, természetesen ezúttal sem mentesen a különböző

külföldi irodalmi utalásoktól. Az *Extra Hungariam: Souvenirs* című, tizenkét négysorosból álló költemény példának okáért különböző amerikai helyszíneken tett látogatások lírai pillanatfelvételeit archiválja az olvasó számára, míg az *Ivy Garden-i canto* stílusában is egyértelmű intertextuális rájátszás Ezra Pound *Cantóira*. A ciklus alapvető motívuma az utazáson és valami meghatározatlan teljesség-élmény keresésén kívül az odahaza és külföldön egyaránt megtapasztalt otthontalanság érzése, mintha a költői beszélő, akárhol is jár, örökös száműzetésben érezné magát:

XLV »TANULJA TENNI, AMIT

FELJEGYZÉSEK ... VONATKOZÓLAG

1

Ne berzenkedj: kibírod
/jobb híján/ a jót is.

2

Átbújsz – közötted

3

Ott se az. Itt se az.
Itt is, ott is: az. /Vagy az./

A »*Tanulja tenni, amit* című, három kisebb töredékből összeálló rövid vers a költői beszélő számvető önmegszólítása és önreflexiója, harmadik egységében pedig tömören és béketűrően konstatálja, hogy bárhol is kereste az otthonosság élményét, bárhogyan is próbálta valahol otthon érezni magát, az otthontalanság és a bizonytalanság továbbra is lényé elidegeníthetetlen része maradt.

Az utolsó versciklus, a *Helyismeret* ugyanazt a tematikát folytatja, mint a kötet előző tematikus egysége – az utazás, keresés, kutatás motívuma továbbra is meghatározó, az irodalmi referenciák pedig elmaradhatatlanok – ezúttal többek között Catullus, P. Taylor, Kormos István, József Attila és megint csak Shakespeare azok, akiknek műveit Géher István

önazonos költői beszélője parafrazeálja, de legalábbis néhány szó, idézetfoslány erejéig megidézi saját verseiben.

LXIII ... MADE IN LIEU ...

SPENSER AJÁNlja

Velük, mint nélkülük. Mi megvagyunk,
határaink közt. Véd a megszokás,
véletlenekkel: mit mikor hagyunk
hozzánk csapódni. Társhoz a társ.
Te nem szorulsz ezekre. Annyi más
közünk van, fontosabb; órák, napok.
Kívül, belül: kettőnknek megbocsásd,
amit /AMIT./ magamnak hallgatok;
nem el: ki előtt? Percre tudhatod.
Most kávézom, megfürdöm, dolgozom.
Ikes igéim. Illik alakot
váltani, versre? Mint télre tél, azon
a Lukács-őszi délután: neked
„*készült* / „belölük? kívülünk?” / *helyett*”

A fenti költemény, ez a, már Géher István korai költészetében is emblemikus helyet elfoglaló shakespeare-i szonett a *Mondom: szerencséd* című kötet utolsó verse, mely egyúttal összegzi mindazt, amit a költő e könyvében mindenkor olvasójának, és önmagát újra és újra megszólítván egyúttal önmagának is mondani kíván. Itt is a társadalmi értelemben vett létezés peremére szorított, sorsa ellen és a világ ellen a szavak erejével csendesen lázadó, ám a körülményeket alapvetően mégis bölcs béketűréssel viselő értelmiségi hangja szólal meg, aki egyúttal nem tud nem-költőként megnyilvánulni, és aki számára az írás, az alkotás, a világ és önmaga szavak általi újrateemtése az egyetlen biztos menedék a létben...

Géher István első kötetének versei a maguk talányos-aforizmatikus minimalizmusukkal, töredékességükkel, ugyanakkor páratlan formagazdagságukkal és a magyar- és világirodalmi intertextuális utalások tucatjaival egy, a létezés pereméről méltóságteljes higgadtsággal

megszólaló bölcs ember mindenkori olvasónak szánt palackposta-üzenetei, melyek nem csupán egyetlen beszélő lírai világreflexiói, hanem olyan mély szövegek, melyek az olvasót önmagához is közelebb juttatják. Hiszen nem feledkezhetünk meg olvasásuk közben arról sem, hogy Géher István nem csupán a magánember, az életrajzi személy krédóját tekintve, hanem verseiben is számtalan helyen deklaráltan elsősorban *tanár* volt, aki költészetében is minden körülmények között az olvasó tanítására – jó értelemben vett, tisztelet- és szeretetteljes tanítására, nem pedig kioktatására törekedett. Az egy bizonyos költői szubjektum magántapasztalatait rögzítő versszövegek egyetemes üzenetek hordozóivá emelkednek, hiszen nem csupán valaki más által nekünk, de *rólunk* is szólnak, az emberről általában tudósítanak. E palackpostába zárt versüzenetek megfejtése pedig, habár helyenként töredékesen és rejtvénytyszerűen szólalnak meg, érzésem szerint egyáltalán nem nehéz olvasói feladat...

A bölcs költő vallomásos feltárulkozása

Reflexiók a *mi van, catullus?* című kötetről?

Géher István második, *mi van, catullus?* című verseskötete^[2] a *Mondom: szerencséd* távolság- és mértéktartó, filozofikus hangvétele után előrelépést mutat a kötetlenség és a kitárulkozás terén. A költői beszélő Catullus, az antik római lírikus bőrébe bújik, akinek életrajzáról vajmi keveset tudunk, mindössze 116 számozott verse maradt ránk, melyek igen sok értelmezési lehetőséget megengednek. Géher e kötetében 52 Catullus-verset parafrázeál, modern, XX. századi környezetbe helyezve az egy kötetnyi vers erejéig újjáélesztett antik lírikus alteregóját.

Géher önmagától elidegeníthetetlen módon páratlan formagazdagsággal, a poeta doctus felkészültségével, ugyanakkor lezserségével használja az antik metrumokat, ám a metrikai bravúroktól eltekintve egy egészen más irodalmi hagyományhoz, a modern amerikai *confessional poetry*, a vallomásos költészet hagyományához köti szövegeit, a többek között Allen Ginsberg, Robert Lowell, John Berryman, Sylvia Plath vagy William Carlos Williams verseinek nyomán. A kötet játékos vallomásosságán talán William Carlos Williams hatása a legszembetűnőbb, legkönnyebben kimutatható, de a további intertextuális utalások sokasága itt is elmaradhatatlan.

lxiv arany jegyzete: catullus hamlettől kölcsönöz

törvényesíteném magam, de nem megy.
magunk vagyunk a törvény, nincs kibúvó.
sem tündökölkölhetőség, megtöretlen.
tátítáti – a felsőbbbség unalmát
fölvillanyozzam? égő sérelemmel
világíthatnék, más vakoknak, olcsón.
gyertyát se tartok. olvashat belőlem,
de lángjánál, ki-ki. ...már testem élő
/verstöredékből/ magyarázat... így van.
hallgatni jobb fém. élni: pör-halasztás.

Géher Catullus-alteregója rögtön a kötet első versében meglehetősen összetetté teszi önmaga irodalmi identitását, hiszen a költemény tanúsága szerint a (hangsúlyozottan Shakespeare-fordító) Arany János jegyzetét olvashatjuk, mely szerint Catullus a jóval később élt Shakespeare fiktív drámahőstől, Hamlettől kölcsönöz életbölcsséget – mindehhez csatlakozik az anglista-amerikanista költő és irodalomtudós, Géher István, aki, bár számtalan maszkot magára ölt, verseiben legtöbbször mégiscsak kétségtelenül *önmaga* marad.

Bár kötetlenebbül, játékosabban és ironikusabban, kevésbé filozofikus-bölcseledő regiszterben, de alapvetően itt is megmarad ugyanazon költői én, ugyanazon perspektíva: a marginalizált helyzetben lévő, vagy legalábbis magát abban érző értelmiségi tudósít az őt körülvevő világról, benne önmagáról és önmagán keresztül az emberi természetről, és a konfesszionizmus jegyében mindehhez saját, egészen konkrét életrajzára való utalásokat sem ártall felhasználni:

lxxx tanár úr felkészül

latin, de nem catullus: ...nem kutatjuk”.
/webster: amalfi./ tartsuk szárazon mind
a lőport, mind a filológiát, mert
elázhat. mint mi. chaucerünk sikamlós,
ha nem vigyázunk. vágyunk nem vigyázni.

csüggnek szavunkon. villon: rőf kötélén?

A *tanár úr felkészül* című költemény a beszélő, s rajta keresztül Géher István, az életrajzi személy elidegeníthetetlen tudósi-tanári identitásáról tudósít, a filológiai alkotó-kutatómunka fázisairól, természetesen metairodalmi utalásokkal telítetten, oda kifutva, hogy vajon jó-e a tanárnak egyáltalán, boldoggá teszi-e az, ha tanítványai csüggnek szavain, kész tényként fogadják el, amit állít, vagy pedig mindez inkább csak felelősséget testál az emberre? Ez a fanyar humorral és öniróniával vegyes kételkedés az egész kötetet áthatja, a költői beszélő önmagára, önnön tevékenységének értelmére való rá- és visszakérdezése pedig szinte minden versszövegben jelen van.

Ahogy tovább olvassuk a szövegyüttest, a témák között újra rábukkanhatunk a Géher Istvánt szinte minden versében foglalkoztató, örök és feloldhatatlan problémára, az emberi élet végességére és a kényszerű elmúlásra. Catullus-alteregója több helyen erre is rákérdez. Az alábbi rövid, talányosan megfogalmazott, epigrammatikus töredékben többek között Isten létére vagy nem-létére, illetve az ember nevének sorsát predesztináló erejének kérdésére keresi a választ:

lxxx exit /ii/ catullus: föllebviteli beadvány

mert minden név az ő neve,
vétetik mind / akárha
szavak közét a távozó
kitöltené / hiába.

Miként a *Mondom: szerencséd* című kötetben, Géher Cataullus-parafrazisaiban is, bár burkoltabban és kevésbé fegyelmezett formákban megfogalmazva, de jelen van ugyanaz a bölcsesség, filozofikus gondolati mélység. Kétség sem férhet hozzá, hogy ugyanazzal a hangsúlyozottan bölcs lírai szubjektummal van dolgunk, csak itt még többet megtudhatunk róla, akár első olvasásra lényegtelennek látszó dolgokat is, egészen profán, apró életrajzi tényekig, szokásokig bezárólag:

lxxxviii további fürdőszobatitkok

nem említettem, hogy / a köz-szokással
ellentétben?/ a tükör elé tisztán
állok. rendszerint előbb fürdöm, aztán
borotválkozom. más kérdés? igennel.
kiszivárogtattam. megeshet mással
is, hogy olyat tesz, amit később szégyell.

A *további fürdőszobatitkok* kapcsán William Carlos Williams játékos és a végletekig kitérő konfesszionizmusának hatása a legszembeötlőbb, és egy ilyen teljesen lényegtelen és másokra amúgy nem tartozó tény versüzenetben való közlésével a szöveg minden valószínűség szerint nem akar mást mondani, csak annyit, hogy a költői beszélő – vagy ha tetszik, még egyszerűbben: maga a költő – is csak ember, ugyanolyan hétköznapi életet él, mint bárki más, ugyanolyan hétköznapi dolgok foglalkoztatják és teszik boldoggá, mint bárki mást, személyét és az általa létrehozott szöveget pedig, bár nem árt figyelemmel követni és megkísérelni megérteni, amit mondani próbál, de személyét túlmisztifikálni semmiképpen sem kell...

Bár a kötet rengeteg irodalmi allúziót tartalmaz magán a Catullus-parafrázison kívül, melyre majd még részletesebben is kitérek, százkettes római számot viselő, ars poetikus költemény abban a formában íródott, melyben a Shakespeare-kutató Géher István talán a leginkább otthon érezte magát – szonettben, ha nem is shakespeare-i szonettben, és a Catullusra és Babits Mihályra való utaláson kívül értelemszerűen egy Shakespeare-utalást is tartalmaz:

cii exit /iv/ catullus: mert nem kenyere

nekem se visszadobni . megbocsátás
jóságomból jön **színleg** . mert kizárás
ez: hogy kihullhat, ami nincs . mehet. en-
gedékenységem engesztelhetetlen.

nem szép. /nem szólva: cinkos?/ vár a szomszéd-
ba vissza talán, aki nincs ahol rég.
S van még. akin loppal rúgott Catullus?
/oldalba, okkal./ szonettet: **obullus**,

búcsúgarasnak, perselyükbe, értem.
kezet fogtunk. a kenyérem kezében.
dobjam, ne dobjam? hull fejükre vissza.

áldás *felyülről*. ajtóm hogy kinyissa,
rúgásra bár: kell jobb szív. kell nemesség.
nekem kell, hogy /ne/ bántódásom essék.

E szonett tanúsága szerint Géher Catullus-alteregója félreérthetetlenül és félreismerhetetlenül humanista értelmiségi, aki mindig, minden körülmények között a „*ha megdobnak kővel, dobd vissza kenyérrel*” bibliai elvét vallja, habár élete során annyi hányadtatás és megaláztatás érte, hogy kénytelen magában kifejleszteni bizonyos védekező mechanizmusokat. Ez a védekező mechanizmus a sztoikus béketűrés és a fanyar, olykor már-már a cinizmus határát súroló önironikus humor –: ha az ember önmagán és a saját létezésén képes nevetni, úgy a lehető legszélsőségesebb, legigazságtalanabb élethelyzeteket is könnyedén viseli, ez pedig hatalmas erőt adhat az élet folytatásához... És mi lenne a lírikusi önironia legmagasabb foka, ha nem az, hogy a költő képes gúnyt űzni saját halandóságából, halálából is, adott esetben groteszk módon előre, még életében megírva önnön sírfeliratát, melynek egyébként óriási világirodalmi hagyománya van?

cvi a közművelődési határozat végrehajtása: felirat

kultúrát terjesztett: nem mindig fizetésért.
műsorozott rádión. könyvet utószavazott.
lépett több dobogóra. tovább-képzőt vezetett. és
hitt a szavakban. ezért méltán porlad alant.

Géher Catullusa a fenti ironikus, mégis találóan tömör költői-értelmiségi önmeghatározást közlő epigrammát *közművelődési határozat végrehajtásaként* aposztrofálja, félreérthetetlenül utalva a Kádár-korszak – a kötet megjelenése idején 1984-et írunk – központosított-cenzúrázott-szigorúan ellenőrzött, karkai bürokrácia által irányított kulturális életére, ahol mindent párthatározatok szabályoznak. A történelmi korszak atmoszférájának a költő általi ad absurdum vitelének keretében akár még egy elhunyt prominens értelmiségi sírfeliratának a fejfára való felvétele sem más, mint egy párthatározat végrehajtása. Géher beszélője a síron túlról úgy határozza meg magát, mint aki „*hitt a szavakban, ezért méltán porlad alant*” – a szavakban, az irodalomban és a kultúrában, és az ez által őrzött és hordozott humanitásban mindennekfelett, akár az elnyomó és igazságtalan politikai rendszerekkel és az őket kiszolgáló értelmiséggel szemben is, akkor is, ha számtalan igazságtalanságot kellett élete során elszenvednie... A Catullus-alteregó hangja itt is játékos, és látszólag félvállról veszi még saját fizikai létezésének végességét is, üzenete azonban mégis véresen komoly.

A verseskötet végére érve Géher Catullus-alteregója lényegében ugyanott fejezi be mondandóját, ahol elkezdte: Catullus, Arany János, Shakespeare és Hamlet alakjainak négyeséből áll össze az ötödik személy, a Géher István-i lírai én, csak éppen ebben az esetben Hamlet szólama az, aki Arany Jánosnak válaszol a versben. A költői én persze lényegében önmagával folytat dialógust a különböző metairodalmi szólamokon keresztül, játékosan bölcs és mély következtetésekre jutva saját életének és tevékenységének értelmét illetően:

cxvi catullus jegyzete: hamlet aranynak törleszt

hallgatni jobb fém. élni: pör-halasztás.
vivamus innen. /célba lőn szalasztás./
gyalog. jár főnkre nem babér, csak ede-
n. tudósnak költő: költőnek tudós /-e? de
udvarfi, hős: nem! / félttem kis családom,
bizon. te **hattyú**: víz hideg. belátom.
pályám, s bérét. veszem: komédiára.
úr lelke: örvény, fény? *divina*? már a
cilinder sem divat. vagyunk a törvény?

törvényesülhetnékem nem kitörném.

A *poeta doctus* és humanista értelmiségi ismételten csak önironikusan konstatálja magáról, hogy költőnek bizony talán túl tudóskodó lehet egyesek szemében, komoly és fegyelmeztet tudósnak viszont a személyisége túlzottan szeszélyes, *költői*. Így azonban nincs más választása, mint egyszerre kicsit mindkettőnek megmaradni és valamiféle arany középutat találni a két, egyébként talán nem végérvényesen összeegyeztethetetlen identitás között... Mindez a kényelem- és családszerető, mértéktartó, kiszámítható és józan életre törekvő polgári értelmiségi éthosszal párosul, és talán az ebbe vetett hit ad erőt a különböző identitások összeegyeztetéséhez. Lehet a költő versében és életében egyszerre egy kicsit Shakespeare és egy kicsit Catullus, egy kicsit Hamlet és egy kicsit Arany János, és mindezekkel együtt talán lehet teljes mértékben Géher István is...

A vállalt vallomásos önéletrajziségon és költői-emberi ars poeticán túl, ami a legszembetűnőbb a *mi van, catullus?* című kötetben, az a hozzá függelékként csatlakozó, a versszöveg-együttessel körülbelül azonos terjedelmet kitevő, filológiai alaposságú jegyzetanyag. Habár a költő a jegyzetek első oldalán leszögezi, hogy a versek megértéséhez nem feltétlenül szükségesek maguk jegyzetek és a különböző versszövegekben fellelhető irodalmi allúziók filológiai pontosságú feltárása, apparátusát mégis a versekhez csatolja, játékosan tanulmányszerűvé téve a lírai műalkotást magát, mintegy fricskát adva annak az esetleges várható kritikának, hogy ő amolyan tudós(kodó) költő, miként arra számos versében ki is tér: tessék, kedves olvasó, látod, nem tévedsz, valóban tudós költővel van dolgod, itt vannak a végjegyzetek, s bár nem feltétlenül kell felcsapnod őket, ha gondolod, gyönyörködj az irodalmi utalások végeláthatatlan sokaságában, és azok eléd tárt, filológiai pontosságú megfejtésében... És valóban, ami a kötet verseiben citált vendégsszövegeket illeti, úgy az idézett szerzők száma igen-igen, már-már félelmetesen nagy egy ilyen viszonylag kis terjedelmű verskompozícióhoz képest. A cím- és identitásadó Catulluson túl a teljesség igénye nélkül: Shakespeare, Arany János, Allen Ginsberg, Peter Orlovsky, Babits Mihály, William Carlos Williams, Sylvia Plath, Berzsenyi, Chaucer, Petőfi, Samuel Taylor Coleridge, Petri György, T. S. Eliot, de a magyar és angolszász szerzőkön túl akár Mallarmé, Wagner, Goethe vagy éppenséggel Dante. Mindebben a riasztóan nagy mennyiségű irodalmi hivatkozásban pedig az a könnyedség a félelmetes, amivel a költő utalásait az olvasó számára szinte észrevétlenül és természetesen módon beépíti antikizáló, nagy formakultúrával és műgonddal megkomponált, mégis hihetetlenül személyes és vallomásos költeményeibe,

melyek mögül, az irodalmi maszkok sokasága mögül mindig ott halljuk, és meglehetősen jól halljuk Géher István határozottan XX. századi magyar humanista értelmiségi beszélőjének félreismerhetetlen hangját...

Az öregedő költő fiatalodni vágyik

Megkésett utószó az *Anakreóni dalokhoz*

Géher István harmadik, *Anakreóni dalok* című verseskötete^[3] immár a rendszerváltás után, 1996-ban jelent meg, így, bár nagyon árnyaltan, de tetten érhető benne az a történelmi-politikai-társadalmi változás is, amely a rendszerváltással ment végbe mindenki életében. Géher második kötetében a költői beszélő Catullus, az antik római lírikus modernkori alteregója, itt pedig a szerző Anakreón, az ógörög epigrammaköltő maszkjába bújik, legalábbis ami a költői éthoszt, stílus- és formaimitációt illeti, azonban tőle megszokott módon egyúttal önmaga is marad. A kötet 78 számozott és 21 számozatlan epigrammát tartalmaz, melyekben az immár idősödő költő vet számot addigi életével, tevékenységével és persze a jelennel, ami igencsak más, mint az első két kötet idejének társadalmi közege volt.

A rendszerváltozás bekövetkezett, a szabadság, ha visszásan és korlátozott, kelet-európai módon is, de valamilyen formában mégiscsak eljött. A politikai okokból osztályellenségnek nyilvánított és a társadalmi lét margójára szorított polgári értelmiségi beszélő valamennyire fellelégezhet – ha nem is hozott neki a társadalmi rendszer megváltozása egy csapásra óriási elismerést, írásaiban és gondolataiban mégis szabadabbnak érezheti magát, s ha mástól nem, cenzúrától vagy politikai elnyomástól immár nem kell tartania... Más idők azonban ezek, s miként arra a rendszerváltás utáni Magyarországon élő és alkotó Anakreón-alteregó is ráeszmél, a hirtelen jött szabadsággal egyúttal alkotótevékenységének, az irodalomnak a súlya, társadalmi szerepe is nagyot csökkent. Margóról margóra került, érzi a költő, most éppenséggel nem nyomják el politikai okok miatt, pusztán mestersége, alkotótevékenysége és egyáltalán az általa képviselt éthosz vált kissé elavulttá a huszonegyedik század küszöbén, s rá kell eszmélnie, hogy akár az ő műveire, akár az irodalomra és irodalomtörténetre általában a szélesebb társadalmi nyilvánosság egyszerűen nem kíváncsi... Géher Anakreónjának epigrammatikus számvetéseit alapvetően a befelé, a magánélet felé fordulás, az introvertált önreflexió jellemzi, erről tudósít az első, *Anakreón magánszínháza* című ciklus és annak záróverse:

12

Bort kell inni, ha múltó évvel múlik az élet;
borral a fájó fej, mint a pohár – *kiürül*.
Töltöm /mint/ az időt, hogy félve magunkra köszöntsem?
édes-e vagy keserű – vedd és idd ki velem!

Így szól a kötet tizenkettedik epigrammája, ahol ismét megjelenik a borivás Géher költői beszélője számára kulcsfontosságú motívuma. Nem csupán ünnepi és áldozati ital, megivása nem csupán szakrális, de nem is egészen profán cselekedet, hiszen az általa okozott mámor – ha talán nem is egészen az öntudatlan részegség szintjén – egyrészt elmélyítheti az önreflexiós képességet, másrészt feloldja az emberben mindig ott motoszkáló, ősi egzisztenciális szorongást.

Az öregedő költői beszélő érzi a lassú fizikai hanyatlást, lelke és elméje azonban saját megérzése szerint még mindig fiatal, de legalábbis fiatalos, és bár „*maholnap eltemetik*”, miként arról az *Anakreón lélektükre* című második ciklusban vall, többek között a bor – ismét a bor, ez az ősi, szakrális ital – az, amely ifjakhoz hasonlatos életkedvet kölcsönöz neki, újra és újra megidézve a bordal műfajának egészen az antikvitásig visszanyúló hagyományát:

17

Ma még, amíg borom van,
iszom, hogy színesedjen
az arcom és az elmém,
hogym kedvem felderüljön,
hogym kíváncsozom élni...
Maholnap eltemetnek.

A harmadik, *Anakreón dolgozószobája* című ciklusban jelenik meg, kerül fedésbe a költői beszélővel félreérthetetlenül az életrajzi én, a költő-műfordító-irodalomtudós értelmiségi, akiben az alkotóművészi és a tudósi identitás, a művész csapongó lelkülete és a tudós kényszerű, fegyelmezett pedantériája ismét összeütközik, az ebből adódó életfeszültséget pedig ismételten és korántsem szégyellten *borral* oldja fel:

23

Elöntött híg szöveggel
a szakma. Mind megírtam.
Önéletrajz, ajánlás –
ez volna hát a munkám:
a tudomány robotja,
a józan kényszerűség?
Iszom rá kiadósan,
hogyan nyomát is kimossam.

A kötet negyedik ciklusa, az *Anakreón házitűzhelye* a legintrovertáltabb önreflexiók együttese, ahol sokkal inkább a magánember, mint a művész, tudós, értelmiségi van jelen, és fogalmazza meg legexplicitebben a költői beszélő vágyát a kiszámítható, nyugodt, polgári értelmiségi életre, számolva akár annak szükségszerű kisserűségével, a valamilyen szinten mindenkor megtapasztalendő peremléthelyezettel, mellőzöttséggel is. Az öregedő költő ugyanis egyre inkább azt érzi, hogy életkorából kifolyólag sem dédelgethet már oly nagyratörő és adott esetben megvalósíthatatlan terveket, mintha újra fiatal volna, és bár lelkülete és lendülete még mindig fiatalos, egyre inkább elfogadja a kiszámítható és biztonságos élet ígéretét akkor is, ha tudja, hogy nagyon sok dolgot elmulasztott megtenni az életben:

36

Ez az életem. Nekem jó.
Ami rossz, azt elfelejtem.
Ami nem rossz, azt megőrzöm.
Hogy a többiek hogyan élnek,
nem az én dolgom, nem izgat.
Ciripelhetek nyugodtan,
hamu alján, mindhaláláig.

Ciripelni a hamu alján, azaz: írni, írni, írni, akkor is, ha nem túl sok ember kíváncsi rá, akkor is, ha az írás nyilván nem fogja megváltani a világot – mindhalálig, vallja Géher István Anakreón-alteregója a kötet harminchatodik költeményében, és ehhez is tartja magát...

A negyedik versciklus, az *Anakreón és fia* új emberi-társadalmi szerepben láttatja a költői szubjektumot. Eddig is történt rá utalás számos helyen, hogy van családja, felesége, gyermekei, akik fontosak neki, és akiknek elvesztésétől megmagyarázhatatlan módon retteg, itt és most végül annyira kitárulkozik a mindenkori olvasó előtt, annyira bevonja őt magánvilágába, hogy engedi magát szülőként, apaként látni. A ciklus epigrammái a költői beszélő, vagy pontosabban inkább tudhatóan az életrajzi én fiát – ha tetszik, a később ugyancsak kiváló költővé és irodalomtörténésszé vált Géher István Lászlót – szólítják meg, az apai szólamban megnyilatkozó Anakreón pedig számol azzal, hogy már nincs messze az az idő, amikor a megszólítottnak, fiának, nélküle, atyai szeretete és tanácsai nélkül kell boldogulnia a világban:

47

A hangomtól ne félj, fiam:
már nem sokáig hallatom,
kiszáll a szó, leszáll a csend,
s a lírában magad maradsz,
hogyan szellemekkel társalogj...
Ne félj, fiam, veled leszek.

A negyvenhetes számot viselő epigrammában megfogalmazott apai intelem azonban egyúttal költői önreflexió is – Anakreón XX. századi alteregója ugyan figyelmezteti fiát, hogy bizony nem fiatal már, s földi pályafutása igencsak véges, lévén azonban költő, az általa írott művek halála után is megmaradnak, elérhetőek lesznek, ebben a formában pedig mindig ott lesz vele. A költészet, a művészet pedig átvitt értelemben akár még a halhatatlanság egy formája is lehet, mellyel az ember kicselezi saját mulandóságát, már ha a szerző halála után is lesz valaki, aki még olvassa műveit, és azok jelentenek még valaki számára valamit...

Habár a kötetre jellemző az introvertáltság, az önreflexió és a magánéleti-magánemberi szféra hangsúlyozása a külső politikai-társadalmi viszonyok ellenében, Géher István

Anakreónja azért mégiscsak szükségszerűen olyan értelmiségi, aki reflektál az őt körülvevő világ és társadalom eseményeire és visszasságaira is, hiszen akarva-akaratlanul, bármennyire önmagába és magánéletébe zárkózik, valamilyen formában mégiscsak átéli és elszenvedi azokat. Az *Anakreón napilappal* című ciklusban, miként azt címe is sejteti az olvasóval, a világ dolgairól többek között az újságokból tájékozódó költő reflexióit tartalmazza, egészen konkrétan a rendszerváltás utáni Magyarországon hirtelen és felemás módon kialakult demokráciájának visszasságaira reagál. Kendőzetlenül és kiábrándultan beszél versben a különböző politikai pártok hazugnak bizonyuló, üres ígéreteiről, a volt kommunista pártelitből az új, vagy legalábbis nevükben újnak látszó politikai pártokba is átszivárgó funkcionáriusokról, vagy éppen a különböző pártok színeiben gyors politikai karriert befutni kívánó, szerencsevadász értelmiségiekről:

55

Pártfigurák váltják egymást, és vesznek az ürbe:
történész, költő, pap, közgazdász, filozófus...

Talán nem túlzás azt állítani, hogy Géher István költői beszélője már viszonylag korán, öt-hat évvel a döntő folyamatok lejátézkodása után csalódott a rendszerváltásban és a kialakult demokráciában, és szinte szükségszerű, hogy ebben az új, zavaros, sajátosan kelet-európai átmeneti, már nem szocialista, de még nem is polgári-demokratikus közegben lényegében ugyanolyan otthontalannak és számkivetettnak érzi magát, mint érezte a Kádár-korszak évtizedei alatt...

A közéleti költő-értelmiségi szerep megpendítése és az abból való erős kiábrándultság után szükségszerűen és kiszámíthatóan jelenik meg a kötetben a beszélő mindenkori tanári énjére való önreflexió – ebből állnak össze az *Anakreón a katedrán* ciklus versei:

71

A tanár komédiás is.
Alakíthatok, ha tetszik.
Legyek én a vén borissza,
aki ifjak közt megifjul!

Géher Anakreón-alteregója, többek között a kötet hetvenegyes számot viselő epigrammájában kendőzetlenül bevallja, hogy bizony, a tanárság is egy emberi szerep – számára autentikus és otthonos szerep, de mégiscsak szerep, melyet időről időre el kell játszania, s nem csupán tanárként, de esendő emberként akár még olyan ártatlan, de mégiscsak önző szándékok is vezérlik, hogy ifjú tanítványai között, akár az egyetemi előadás után velük együtt borozva az öregedő költő lélekben hozzájuk hasonlatossá váljék, és legalább erre a rövid időre újból fiatalnak érezhesse magát... A tanítás persze egyúttal mindig önzetlen, lelki-szellemi-emberi segítségnyújtás is a másik embernek, mely által a diák többé válik, és amiért a tanár, már amennyiben jól végzi munkáját, méltán várhat valamiféle minimális megbecsülést.

Az utolsó előtti, *Anakreón mint Prospero* című ciklusban Géher István beszélője kettős irodalmi identitást ölt magára: egyszerre lesz Anakreón, a költő és Shakespeare drámai hőse, Prospero, a nagy varázsló, aki pálcája kettétörése és tengerbe dobása előtt még számot vet magával:

78

Itt nyugszom meg: a költő bűvöletét ma feloldom,
zárja magába a könyv, épp születésnapomon.

Ötvenhat lettem, boromat már arra ürítem,
hogymiféle fiatal testekben támadjon fel a lelkem.

Géher beszélője itt egészen konkrét életrajzi tényről, ötvenhatodik életéve betöltéséről tudósít, mely látszólag ugyan a kötet verseinek értelmezhetősége szempontjából teljesen mellékes körülmény, a költő felesleges életrajzi adaléka önmagáról... E vállalt, olykor szélsőségesen vallomások önéletrajziséga, mely az *Anakreóni dalokban* is folytatja a *mi van, Catullus?* kötet ilyen irányú tendenciáját, rávilágítva, hogy Géher István számára nem igazán választható el az életrajzi személy és az adott versben éppen választott alteregó, és tetszik, nem tetszik a művelt olvasónak, esetében az irodalmat bizony más irodalmi alkotásokra való intertextuális rájátszásokon túl az alanyiség, az életrajziség, ha úgy tetszik, az élet és maga a

szöveg mögött rejlő ember írja, aki e vers születésének pillanatában éppen ötvenhat éves, és szinte ismétléskényszerűen legalább lélekben megifjodni vágyik épp...

A hanyatlástól, az élet mulandóságától, a haláltól való eredendő és letagadhatatlan félelem, a dolog természetességével való valamilyen szintű megbékélésre tett – többnyire sikeres – kísérlet és a humoros-ironikus, az emberi lét mulandóságára való játékos-ironikus, mégis komoly reflexió Géher István harmadik kötetének is fontos, vissza-visszatérő szövegszervező elve, mely leginkább a kötet végén érhető tetten, ahol Anakreón, miként azt már a korábbi alteregó, Catullus is megteszi, eljátszik a gondolattal, hogy mi lesz, ha ő már nem lesz, és mi az, ami megmarad utána – előre megírja és közreadja azon, szándékoltan töredékes és számozatlan epigrammákat, melyeknek majdan csak tényleges halála után, a hagyatékából kellene előkerülniük:

Örökre bevégezem

most már? Ugye még nem?...

E bizonytalankodó, és persze egyúttal bizonytalankodóan optimista, alapvetően minden negatív élmény és ősi szorongás ellenére mégiscsak életigenlő sorokkal zárul az *Anakreóni dalok* című verseskötet, melyben az ókori epigrammaköltő XX. századi magyar alteregóján túl kevésbé találunk tetten érhető vendégszövegeket, ellentétben Géher István első két, terjedelmes jegyzetapparátussal ellátott kötetével. A könyv egy még sokkal letisztultabb és őszintébb irodalmi formában folytatja a *mi van, catullus?* kötet konfesszionalista törekvéseit, új utakat nyitva a kortárs magyar líra alanyi(bb) áramlatai számára.

A sodró versfolyam ismétléskényszere

Esszéisztikus bekezdések az „Új folyam” című kötetről

Géher István „Új Folyam” – *Versek 1996-1997* című verseskötete^[4] folytatja azon költői törekvéseket, amelyeket a költő már *Hol az a látvány?* című gyűjteményes kötetében megkezdett – hiszen az összegyűjtött verseket magában foglaló könyv az utolsó oldalakon előlegként az „Új folyam”-ból is közölt hat shakespeare-i szonettet, e karcsú, ám annál mélyebb és magával ragadóbb versgyűjteményben azonban kézhez kapjuk mind az ötvenhat, hömpölygő versfolyamként egymásba átfolyó tizennégy soros költeményt.

A kötet öt ciklusra tagolódik, egy szimbolikus évet kiteve, az alábbi tematika szerint: *Nyár – Ősz – Tél – Tavasz – Nyár*, önmagába mintegy cirkulárisan visszafolyva. Bár a kompozíció versei önálló irodalmi szövegekként is remekül olvashatók, egymás mellé rendezve látszik, hogy a költő nem adott verset vagy versciklust, hanem minden bizonnyal eleve *kötetet* írt, a szövegek mögött pedig halálosan pontos és kiérlelt lírikusi koncepció húzódik meg. Géher itt nem bújik egységesen kitapintható módon valamely világirodalmi szerző vagy fiktív irodalmi hős maszkja mögé, s habár a kötetben rengeteg intertextuális utalás lelhető fel és a szerző két első kötetéhez hasonlatos módon pontos, az allúziókat megfejtő filológiai jegyzetapparátus is csatlakozik hozzá, a lényeg nem más, mint a beszélő önmagával folytatott, végtelenítettnek és ismétléskényszeresnek ható lírai párbeszéde.

„... a víz a leggonoszabb ...”

micsoda beszéd? fél év – s már kiárad,
hömpölyget lombkoronát, tetemet,
mossa a partot, s ami rajta száradt,
beszívja magába, levet ereszt
a gát alá, lazítja, átszivárog
a réseken, kő kövön nem marad,
ha csábítják sustorgó vallomások,
ilyen vízen hajózni nem szabad.

eveznél? jó dolog, de csónakázás
asztaltól ágyig? örvénylik szobád.
elúszik minden, mert ez nem beázás,
ez árvíz, ennek nincsen ne-tovább...
folyjon tehát? az életeden átereszted?
ám pusztítson /ha kell/: övé kurafi tested.

Miként az már rögtön a kötet nyitó szonettjéből kiderül, ami a költői beszélőt a legjobban foglalkoztatja, kötetről kötetre vissza-visszatérő módon, az nem más, mint az emberi létezés

múlандósága. Központi, szinte minden versben megjelenő metafora a *folyó*, vagy inkább *folyam*, a mindent és mindenkit magával sodró víz, árvíz toposza, az idő és az emberi élet megállíthatatlan folyása, áradása. Habár Géher ezúttal nem ölti magára egy bizonyos, a kötet végéig következetes alteregó arcát vagy éppenséggel álarcát, és a szonettekben kódolt irodalmi allúziók száma igencsak magas, a kötet első hat versében következetes utalásrendszert találhatunk a *Hamletre*, a költő-irodalomtörténész Géher István talán legkedvesebb Shakespeare-darabjára, melyhez költészetében is oly gyakran vissza-visszatér. Több egymást követő versen keresztül a *Hamlet* mint vendégszöveg szervezi a lírai dramaturgiát, a folyó-víz-árvíz metaforikával erős párhuzamban különös tekintettel Ophélia megőrülésének és öngyilkosságának, vízbefúlásának jelenetére, valamint az őt később elhantoló sírások beszélgetésére életről és halálról. A kötet lírai beszélője bizonyos szonettek erejéig Hamletté, mégpedig paradox módon a soha nem lehetséges, mivel a Shakespeare-darab dramaturgiája szerint fiatalon elhunyt öreg(edő) Hamletté lényegül át, s önmagát látszólag bizarr módon örültnek tetteve őrzi meg egy őt körülvevő összezavarodott, feje tetejére állt világban józanságát és nyitottságát, újra meg újra eljutva a „*Lenni vagy nem lenni?*” nagy létkérdéséhez, melyet a költő egyébként számtalan formában, és persze számtalan magyar és világirodalmi utaláson keresztül újra és újra feltehet akár magának, akár mindenkori olvasójának...

Ciklusról ciklusra, évszokról évszakra ugyanahhoz a problémakörhöz jutunk vissza: ha a költői beszélőt időnként béke és megnyugvás tölti is el, ha időnként teljesnek is érzi mulandó emberi életét, rá kell döbennie, hogy ez az illúzió pillanatnyi és hamis. Az ősi, körvonalazhatatlan szorongás újból és újból erőt vesz rajta, és lényegében ugyanazon kérdéseket intézi elsősorban saját magához a második, *Ősz* ciklus utolsó szonettjében is:

„...elkallódni megkerülni ...”

a pillanatban teljes életed
összefut: megkezdődik, véget ér,
mint most az év. honnan hová vezet?
akitől kérdezhetnéd, nem beszél...
mint most az év: honnan hová vezet
a pillanatban teljes életed?

akitől kérdezhetnéd, nem beszél.
összefut – megkezdődik, véget ér...

akitől kérdezhetnéd, nem beszél:
mint most az év – honnan hová vezet?
összefut, megkezdődik véget ér,
a pillanatban teljes életed...
hét hét után: versből a versbe átég
a lélek. /ez is kockajáték./

Géher itt éppenséggel az elmaradhatatlan irodalmi utalásrendszer jegyében, a jegyzetek tanúsága szerint Weöres Sándor *Kockajáték* című versének töredékes parafrázisát csempészi szonettjébe, ezen keresztül téve fel olvasójának és magának a nagy létkérdéseket.

A harmadik ciklus és évszak, a *Tél* szemmel láthatólag még a *Nyárnál* és az *Ősznél* is kopárabb, kietlenebb tájakra veti a költői beszélőt, ahol a ciklus-évszak utolsó szonettjében szinte félelmetesen ironikus hangnemben mind a költői alkotói tevékenységet, mind az egész életet és a halált egyszerű játékként fogja fel:

„... **az évszak: arra ...**”

mire késztet a senki-földje-évszak?
/tavasznak még tél, télnek már tavasz./
kivirágzanék magamtól, de épp csak
játékból, mert nem lehet ugyanaz
a színjáték és a termékeny élet,
a fűtött belső tér és kint a fagy –
kiléphetnék, de eljátszani félek
azt, ami bennem megteremne... vagy

hagyjuk rá a játékra, hogy mivé lesz?
/írtam, ahogy jött – megírtam, mi van?/

a termésem, szonett szonettre: bár ez
lehetnék én, bezárva most magam...
de nyitva van az év, a szín, előre látszunk:
a játszó, a jövőbe eltemetve. *játsszunk?*

A citált vendégszöveg ezúttal Babits verse, *A lírikus epilógja* című jól ismert metapoétikus költemény, és persze a költő-irodalomtudós Géher István sem állhatja meg, hogy olykor-olykor ne reflektáljon a legnagyobb és legdrámaibb létélmények, létkérdések versbe öntése közepette saját versíró-filológus identitására és az alkotás folyamatára, valamint annak értelmére, vagy éppenséggel értelmetlenségére...

A végtelenítettnek ható, hömpölygő szonettáradat tovább sodor minket, olvasókat is a soron következő vers-évszakba, a *Tavaszb*a, mely bár a költészetben hagyományosan az élet kezdetének vagy újrakezdésének toposza, e ciklus verseinek hangvétele ugyanúgy kevésbé optimista, mint a korábbi ciklusoké, és a beszélő még mindig, szinte ismétléskényszertől hajtva újra és újra saját életének mulandóságára és esetleges értelmére kérdez rá, arra a súlyos következtetésre is eljutva, hogy a költő, s persze általában az ember élete is csupán afféle komédia, hiszen mindig valamilyen szerepet játszik a másoknak való megfelelés kényszerének nyomása alatt, így halálunk után mások még azt sem tudják igazán, valójában kik is voltunk a lelkünk mélyén:

„... a szín, előre ...”

csak jelenés, csak magát kellettő
szemforgatás: a játszó, mintha verne
a szíve, tragédiát ad elő,
pedig nevetnek rajta, mert nem erre
kíváncsiak... szívemet otthagynom
magam mögött az üres színpadon –
időm lejárt, a fülledt izgalom
már alig izgat, inkább távozom

a színről most, *de ismét megjövök*
jó időben. behunyam a szemem,
hogy lássak mást is. itt van az örök
látványosság: a puszta életem –
hogy mit terem, kiszikkasztotta bár
négy forró évszak... ez még nem a nyár.

A *Tavaszi* záró szonettjének elmaradhatatlan irodalmi utalása ezúttal Berzsenyi *A közelítő tél* című klasszikus versére irányul, ami abból a szempontból is érdekes és paradox jellegű, hogy a *tavaszi* után az évszakok között semmiképpen sem a *tél* következik...

Az utolsó versévszak, mely ismételten a *Nyár*, mindössze négy shakespeare-i szonettet tartalmaz, benne pedig a körkörösén megkomponált kötet önmagába folyik vissza. Az utolsó vers kulcsmetaforája pedig stílszerűen ismételten a megáradó folyó, amely végül mindent visszavonhatatlanul magával sodor:

„... **a folyóvíz ...**”

mint a folyó: az olvadt ég alatt
vakul a felszíne, mintha megállna
de mélye fut, sodorja múltamat,
merül a ház. Még látszik vízben ázva
a fundamentum. mozdul? megmarad?
folyik a szó, a szó... belémosódik
az élethordalék, hullámokat
vet test felett a lélek, kivirít itt,

mint őszi virág nyáron, a halál
a csendes parti fű között... beszédem
árnyék a habon – hallja, aki lát.
/a folytatástól mit lehet remélnem?/
amit viszek magammal, amíg élek –

ha elhallgatnék is: azzal beszélek.

A költő utolsó kérdése: mi marad majd, miután levonult az ár? Mi marad az emberből, miután földi pályafutása véget ért? És várja-e valahol valami, túlvilági élet, vagy akármilyen más, esetleg ha mást nem, de az élők emlékezetében tovább élhet-e egy ideig? A kötet utolsó négy szonettjében talán a kérlelhetetlen mulandóságra való vigasz iránti vágyként jelenik meg a költő transzcendenshez való odafordulása, a kérdések pedig talán kimondva-kimondatlanul is nem csupán az olvasóhoz vagy magához a beszélőhöz, hanem Istenhez szólnak, hiszen a második, önmagába visszatérő *Nyár* ciklus mind a négy szonettje tartalmaz egy-egy, a négy bibliai evangéliumra való intertextuális utalást. A kötet ötvenötödik szonettjének emellett is nyomon követhető vendégszövege pedig nem más, mint Arany János *Hid-avatás* című verse, mely groteszk módon ugyan, de szintén az emberi elmúlás végső és megkérdőjelezhetetlen igazságának üzenetét fogalmazza meg... Géher István beszélője azonban azt is mondja szonettfűzére utolsó sorában, hogy *ha elhallgatna, azzal is beszél*, tehát a versszöveg megszakadásával, az élet és az életmű lezárultával az *én* még nem veszett el végérvényesen: az olvasók számára hátrahagyott szövegeiben valamilyen formában talán mégis tovább él...

Az „*Új Folyam*”, habár versei mindenféle hivatásos olvasói előképzettség és a hozzájuk mellékelt jegyzetapparátus nélkül is szinte tökéletesen érthetők és megfejtethetők, az említetteken felül ugyancsak széleskörű irodalmi utalásrendszert működtetnek, melynek megidézett szereplői ez alkalommal többek között Shakespeare, Arany János, Berzsenyi, Appolinaire, Dylan Thomas, Ady Endre, Rilke, Tandori Dezső, Yeats, Nemes Nagy Ágnes, József Attila, Ezra Pound, T. S. Eliot, Weöres Sándor és Kosztolányi, a költő-műfordító-irodalomtörténész Géher István számára megannyi kedves szerző. Miként azt a *mi van, catullus?* című korábbi kötet antikizáló versei kapcsán is elmondhatjuk, ez alkalommal is félelmetesnek hat az a könnyedség, amellyel a szerző a legnagyobb természetességgel csempészi be hömpölygő, lüktető, az olvasót is elemi erővel magával sodró szonettfolyamának jambikus hullámai közé a magyar- és világirodalmi szövegközi hivatkozások tucatjait anélkül, hogy azt első olvasásra észrevennénk és a vendégszövegből származó részlet szövegidegennek hatna és elütne Géher István elidegeníthetetlenül saját, összetéveszthetetlen versstílusától.

Megítélésem szerint az emberi létezés mulandóságának tapasztalatáról mehökkentő gondolati mélységgel és őszinteséggel tudósító „*Új folyam*” Géher István lírai életművének talán legsúlyosabb és legfontosabb darabja, mely nem csupán felteszi a világirodalom

nagyjainak művei által időről időre újra és újra tematizált létkérdéseket, de olyan jelentős kortárs magyar költői vállalkozás, amely képesnek bizonyult mély, autentikus válaszokat is adni rájuk.

Az egymásba átfolyó emlékek versnaptára

Értékelés az *Eszkendők éve* című kötetéről

Géher István *Eszkendők éve* című karcsú verseskötete^[5] folytatja az „Új Folyam” kötet által kijelölt költői pályáivet, ám egyúttal jelentősen el is tér attól. Ötvenkét számozott verset, ötvenkét kétszer nyolc soros, *ottava rima* strófaképletben írott költeményt tartalmaz, amelyek az év ötvenkét (egész) hetének számaira utalnak, az „Új Folyam” az évszakok tematikája szerint ciklusokra tagolódó, egy szimbolikus évet kiadva, magukat lírai naptárként olvastatva. Hasonlóan az *Anakreóni dalok* kötet epigrammáihoz, ahol azon felül, hogy egy adott antik görög lírikust használ altegeróként a költő, itt sincsenek jelen a versekben vendégszövegek, és nem követi a főszöveget az intertextuális utalásrendszer megfejtését kínáló filológiai jegyzetapparátus sem. Már-már szélsőségesen vallomásos, a biografizmusig lecsupaszított alanyi költészet ez a javából, ahol a költői beszélőt az egyszerűség kedvéért nagyjából nyugodtan tekintheti az olvasó azonosnak a szerzővel, Géher Istvánnal, a költő-irodalomtörténész-műfordítóval, és persze elsősorban az emberrel.

A kötet verseinek alaptematikája nem más, mint a beszélő személyes emlékeinek felidézése. A nyitó és a záró versek keretet alkotnak, és a bennük szereplő, az elején még fiatal, a végén pedig már öregként megjelenő emberpár kavargó emlékei töltik ki a közöttük elhelyezkedő ötven, páros ottava rimában írott költemény szövegét:

1

kik ezek az újévi sziklamászók?
ha ők azok. /vagy az még egy korábbi
kép? másokkal, fel – ugyanoda, látni
a ködmozgásban a szelet./ homályos
helyzet: jövőbe tarolt, téli tájban
négyen mennek. honnan hová lehet,

szél ellen is? huszonkét évesek
múltak, taposnak át a makulátlan,

reggeli havon, messzire. /tovább van
még a házasság, a válás, a külföld –
a két-két gyerek, az itt-ott kigürcölt
boldogság.../ most múlik múltjuk: vidáman
postáznak levlapot a majd-halottnak,
akitől emberséget tanulhattak,
bár gazember volt. besüpped a hó
alattuk. hol a megmásznivaló?

Így szól a kötet bevezető verse, ahol megkezdődik a szimbolikus év, a kezdetben még fiatal pár közös élete. S bár a versnaptár kezdő- és végpontja, a fiatalság és az öregség nyilván kronológiai sorrendben követik egymást, a közöttük elhelyezkedő szövegtérben megverselt emlékek időrendje korántsem mindig tiszta. A beszélő emlékei, az egyes biográfiai események át-átfolynak egymásba, majd kaleidoszkópszerűen újra egymás mellé rendeződnek.

A nem mindig egyértelmű kronológiai sorrend ellenére azonban teljesen tisztán és érthetően tudósítanak a versek az egyes bennük megidézett biográfiai eseményekről, melyekbe számtalan alkalommal szóltak bele a magyar történelem viharai úgy, hogy az egyén a lehető legcsekélyebb módon sem volt ura a saját sorsának. A tizennegyedik vers például a beszélővel a burkolt költői utalások szerint azonosnak tekintendő Géher István első unokája megszületésének emlékét idézi meg, és azt a szorongással, aggodalommal szükségszerűen vegyes boldogságot, melyet akkor érzett:

14

szerda este az ajtómra kiírtam,
tíz éve múlt, kinyíló áprilisban:
„nagyapai elfoglaltság miatt

a műfordítás óra elmarad”.
és elindultam hídon-hegyen át
megtekinteni azt az unokát,
akinek tárgytalan tekintetét
az üveg mögülről vehettem épp

magam is, hogy néz, ki az ott
/már hárman vannak – és én hol vagyok?/
a nagyszülői térben, ahol a
használati tárgy: mitológia...
másnak mesélek. bár nem hasznosabb,
tartom naponta az óráimat
zárt ajtó mögött. mert éveimet
nem rájuk fordítom: csak nézhetek.

Itt, miként a kötet számos versében, elsősorban a magánélet, a magánemberi lét, a család emlékeinek felidézése és rendszerezése dominál, apró összeütközésben a beszélő szakmai, tanári-irodalmári életével, azonban a kötet számos szöveghelyen túllép az életrajz egyes eseményei pusztá költői elbeszélésének keretein, és kitér azokra az igencsak súlyos törésekre, melyeket a XX. századi magyar történelem bizonyos eseményei okoztak az életrajzban. A huszonhetes számot viselő vers a kötet közepén példának okáért azt beszéli el, miként nyilvánították a költőt családjával együtt minden ok nélkül osztályidegennek a kommunista diktatúra első évtizedeiben, és miként tudott végül is bekerülni az egyetemre számára kényelmetlen és igencsak visszás módon, úgymond pártvonalon, ahogyan az a korban szokás volt:

27

tudtam persze, hogy „osztályidegen”
vagyok, de azt hittem, ha megnyerem
a versenyt, felvesznek, mert ez a törvény –

pedig törvényszerű volt, ami történet
egy júliusi koradélután
a konyhaszobában ott sírt anyám
/strandról jöttem, a szemem tele volt,
még fénylett benne a múlt esti hold/

a levél fölött: hogy minden hiába
„helyhiány miatt”... de volt egy komája
a tisztnek, aki matematikát
tanult tőlem, s vele búcsúba járt.
„ha nem veszik fel ezt a gyereket,
nem lesz több búcsú, komám.” és betett
az egyetemre. helyemen vagyok –
napom helyén lemenő hold ragyog.

A megnyilatkozó lírai szubjektum e versben meglehetősen ellentmondásos hangulatban eleveníti fel azon igazságtalanságokat, amelyeket el kellett szenvednie a politikai rendszer(ek)től. Habár meglehetősen felemás módon bejutott az egyetemre, ahol azután oktatói státuszt is kapott – látszólag a „*helyén van*”, írja a jelen perspektívájából, mégis ott motoszkál benne a kétely, vajon jól volt-e, jól van-e mindez így, a vers utolsó sora pedig utal az egész élethelyzet visszaszólására. Ahol a napnak kellene ragyognia, ott csak a hold világít valamicskét, az is épp lemenő félben van. Nem állunk tehát messze az élet horizontjának elsötétedésétől, mely mind a lírai beszélő kedélye horizontjának folyamatos sötétségét, mind pedig az életkor előrehaladtával a fizikai hanyatlást, az elmúlás közelségének egzisztenciális szorongását is jelentheti. A múlt visszásságairól felidézett, borús hangulatot idéző emlékek és a jövőre vetített, közelinek érzett halál gondolata egyszerre vannak jelen a költeményben, még súlyosabbá és komorabbá téve az emlékezés amúgy sem felhőtlen folyamatát...

A negyvenes számot viselő vers a kötet vége felé ugyancsak nagy ugrást tesz az időben, s megint a megnyilatkozó lírai szubjektum ifjúkorára emlékezik vissza. A magánélet és a történelem viharai azonban a kötet számos költeményének tanúsága szerint egymástól elválaszthatatlanok, az ember pedig szükségszerűen a történelembe vettve éli hányatott életét, a történelmi események emlékei pedig súlyos üledékként rakódnak a magánélet emlékezetére. Géher költői beszélő talán létezése egyik legnagyobb tragédiájaként azt éli

meg, hogy mindig úgy kell éreznie, szinte sosem ura a saját sorsának – az ember sorsa felett mindig tőle szinte teljesen független, külső tényezők, történelmi folyamatok, politikai döntéshozók diszponálnak, ő pedig talán hiába is úszik az árral szemben, valami úgymint magával sodorja. A negyvenes szonettben egészen konkrétan az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményei elevenednek meg, abból a perspektívából, amelyből az akkor még fiatal lírai beszélő és családja látta és átélte a történéseket:

40

mire emlékszel abból az időből?
/maradj még ott!/ az októberi nap
süti a teret, a házat, belülről
valaki kijő, a kapu alatt
céloz a nemzetőr, amíg előjön
lefogva egy véresarcú alak –
nincs rá fogalmad: nincs misztérium.
az igazságügyminisztérium

előtt állok apáddal megbeszélni
más táblabírákkal a történelmi
igazságtételt: sem leszámolás,
sem átmentés. „ez már változás?”
tíz éve vártad. „várjunk egy hetet.”
tankok jöttek... és vendégbor helyett
/emlékszel?/ kinyitotta azt az üveget
unottan, amit ünnepelni félretett.

Az 1956-os forradalom idején az emberek nagy történelmi változást, a totalitárius szovjet rendszer megdöntését és a demokrácia idejének elérését várták a hirtelen, szinte a semmiből támadt eseményektől, és a vers tanúsága szerint a légkört legalább annyira áthatotta a remény, mint a felkelés leverésétől és a még keményebb diktatúra kialakulásától való

félelem. Tudjuk azonban, természetesen nem csupán Géher István, a költő és magánember kötetének vers- emlékeiből, hogy a nagy változásba vetett hit szinte teljesen hamis volt, utána harmincöt évnyi puha és folyamatosan puhuló, de mégiscsak diktatúra következett, és igazából még az 1990-es, úgynevezett rendszerváltáskor sem történt meg az oly sokak által vágyott polgári-demokratikus átalakulás, csak nagyon felemás, töredékes módon. Ez a tapasztalat egyébként kimondva-kimondatlanul az *Eszkendők éve* verseiben is végig ott lappang szövegről szövegre, és ahogyan az ötvenkét verset sorra olvasva haladunk előre a kötetben, a beszélő hangja pedig egyre rezignáltabb, egyre beletörődőbb lesz – talán nem csupán a hajlott életkorból fakadó halálfélelem és bizonyos felidézett magántermészetű emlékek szomorú volta miatt. A beszélővel a történelem bánt el elsősorban, és a szakmai és magánélet egyes eseményei, visszásságai is ennek lenyomataként olvashatók.

A kötet utolsó, ötvenkettedik szonettjével a versbeszéd önmagába tér vissza, az első és az utolsó ötven köztes, emlékfelidéző verset keretbe foglaló emberpár alakja újra megjelenik, itt azonban már öreg emberek, akik szinte már-már csak *kísértenek* a földi létben – az elmúláshoz talán már közelebb érzik magukat, mint az élethez, az emlékek, a nagyrészt közösen eltöltött élet emlékei azonban még itt tartják őket:

52

kik ezek, akik itt kísértenek?
mintha álmodná őket valaki
egy szállodaszobában: a gyerek
apját-anyját öleli, temeti
tengeren túli földbe, nászmenet
vonul lyukas zászlóval, hajnali
égen nyugszik a nap, esik a hó
harangvirágra, forgat a folyó

egy csónakot, öreg szerelmesek
úsznak az árral... kimeríteni
az esztendőbe öntött éveket
hogyan is lehetne, mindig valami

/halotti visszhang hullámok felett/
közbeszól, a torkukat eltömi
a mindennapi csend – vagy az a jó,
hogy maradt bennünk mondanivaló?

Miként a vers utolsó sora fogalmaz, még *maradt bennük mondanivaló* egymás és a világ számára, ez pedig mindenképpen képes erőt adni az ötven emlékező versben az időrendet összekeverő szilánkokban megidézett emlékekből összeálló, hányattatott élet után és ellenére is. Az elmúlástól való, a szövegekben mindig ott lebegő, kötetről kötetre visszatérő ősi félelem mellett nem hiányzik e kötet verseiből a mindennel szembeni élni akarás, a küzdés vágya sem, mely még a halál látszólagos közelségében is nagy életerőt kölcsönöz e költészet beszélőjének.

Géher István *Eszkendők éve* című verseskötete ötvenkét páros ottava rima formában írott versbe sűrítve beszéli el töredékesen egy sok igazságtalan hányattatást megélt irodalmár-értelmiségi élet- és családtörténetét, melyben a humanista, polgári éthoszt valló tudós-tanár-költő és magánember emlékezetfoszlányai folyamatos feszültségben és kölcsönhatásban vannak a XX. század magyar történelmének nagy viharaiival is. A beszélő szubjektum folyamatosan a történelem eseményeinek áradatában úszik az őt körülvevő mikrokörnyezettel, feleséggel, családdal, barátokkal, pályatársakkal együtt, és bár számos alkalommal alámerülni látszik, mindig, minden igazságtalanság és trauma ellenére a felszínen marad. A pozitív és negatív élettapasztalatok fragmentált versbe öntése közepette itt is tapinthatón jelenik meg a beszélő kiszámítható és nyugodt, kényelmes és adott esetben akár kisszerű polgári értelmiségi lét iránti vágya, mely bár későn, de tulajdonképpen úgy látszik, végül is megadatott neki. A géheri költészet kései, letisztultan őszinte, vallomásos-önéletrajzi megnyilvánulási formája ez, melyben a beszélő nem bújik magyar- vagy világirodalmi alteregók, Catullus, Hamlet vagy Anakreón maszkja mögé, miként tette azt számos helyen a korábbi kötetekben, hanem kész mindenfajta lírai álarc és vendégszöveg nélkül már-már félelmetes módon *önmaga* lenni és a saját maga nevében beszélni. Pusztán beszámol arról, amit átélt, de nem ítélezik senki és semmi fölött, az ítélethozatalt pedig e helyenként szélsőségekbe csapó lírai kitárulkozás közepette a legnagyobb szerénységgel és alázattal a mindenkori olvasóra bízta...

A polgári értelmiségi végső számvetése

Lényegre törő bekezdések a *Polgár Istók* című kötetről

Géher István *Polgár Istók* című, a költő életében megjelent utolsó verseskötetében^[6] tulajdonképpen semmi mást nem csinál, mint szintetizálja, egyesíti azt a hatalmas költői és élettapasztalatot, élményanyagot, melyről a korábbi kötetek más-más nézőpontból, de mégis meglehetősen nagy átfedésekkel, szükségszerű ismétlődésekkel adtak számot a mindenkori olvasónak. Miként azt maga a költő is leírja kötete fülszövegeként írott miniesszéiben, műve nem más, mint *változat* – Arany János *Bolond Istók* című elbeszélő költeményének (poszt)modernkori átírata, továbbgondolása, sajátos új kontextusba helyezése. Catullus és Anakreón után Géher új irodalmi alteregót kreál magának, aki, habár kicsit emlékeztet mind Arany Jánosra, mind az ő elbeszélő költeményének hőséire, Bolond Istókra, mégiscsak elsősorban önmaga marad – Géher István, a költő, műfordító, irodalomtörténész, tanár, a polgári értelmiségi, és persze mindenekelőtt maga az ember. Az ember, akinek családja, életrajza és emlékezete van, mellyel végre a legőszintébb módon versben, alanyi költőként szeretne számot vetni. Bár megtette ezt már korábbi kötetekben is, ez a számvetés valahogy most még súlyosabb és őszintébb. Az Arany János művére és életművére való elsődleges allúzió az egyes rá jellemző szófordulatokon túl a versformában nyilvánul meg – a kötet egy kilencvenhárom ottava rimából álló versciklus, alcíme szerint egy eredetileg nagyobb terjedelműnek szánt narratív költemény első éneke, egy szándékosan töredékben hagyott lírai alkotás, mely ugyan erős elbeszélő jelleggel bír, ám mégsem a klasszikus értelemben vett elbeszélő költemény. Sokkal inkább naplószerű költői számvetés, feljegyzésgyűjtemény, melyben a lírai én ugyan sok mindent *elbeszél*, ami a múltban történt, mindezt azonban nem szigorú kronológiai sorrendben és nem egymást szorosan követő, ok-okozati összefüggésben álló életesemények cselekményszerű elmondása által teszi. Hasonlóan az „*Új folyam*” vagy az *Esztendők éve* című, korábbi kötetekhez, az emlékezés-elbeszélés folyamata itt is erősen fragmentált, mégis tisztán rekonstruálhatók belőle egy, a lírai beszéd pillanatában idősödő polgári értelmiségi életrajzának fontosabb eseményei. A *Polgár* ragadványnév / vezetéknev a *Bolond* helyére kerül Géher önéletrajzi Arany-parafrázisában – és valóban, Géher István alteregója a maga módján talán ugyancsak *bolond*, hiszen olyan dolgokban hisz, amelyekben a XXI. században már nem túl divatos dolog hinni, példának okáért irodalomban, költészetben, kultúrában, erkölcsben, polgári értékrendben, emberségben. Jó értelemben vett bolond, azaz minden látszólagos keserősége, olykor megnyilvánuló cinizmusa, realitásérzéke és megingathatatlan sztoicizmusa ellenére megveszekedett idealista. És persze *Polgár* is, mert ebben a miliőben nőtt fel, ezt a látásmódot és értékrendet örökölte őseitől, és egész életében

sóváran vágyott a polgári értelmiségi lét kiszámítható, kényelmes biztonságára, akár annak kisszerűségével együtt, és bár az kissé megkésve, fapados, sajátosan kelet-európai, mondhatni sajátosan magyar módon meg is adatott neki, még így, idős korában is szorong annak lehetséges elvesztésétől, illetve a lelke mélyén minden sztoicizmusa ellenére talán elégedetlen is azzal, akivé és amivé lenni tudott az életben. Géher persze korántsem tragikus, komoly(kodó) hangnemben vet számot saját élettörténetével, lírai hőse nem drámai regiszterben nyilatkozik meg – itt is a költészetére oly jellemző játékos irónia és önirónia hatja át és vezérli a versszövegeket, ez pedig az időnként igencsak igazságtalan és keserű életeseményekre való emlékezést is megszépíti, könnyebbé teszi.

A kötet legeslegelején, az első ottava rimában Géher rögtön a húrok közé csap – a szavak erejével gyorsan megteremti versbéli alteregóját, Polgár Istókot, aki minden bonyolultnak ható irodalmi játék ellenére mégiscsak a költő *önmaga*, a valóság és a lírai fikcionalitás pedig lassan egymásba folynak:

1

adjunk polgárnak hősi veretet?
klasszikus költőnk után megint
kimondhatom: hogy akit idetett
a sors magyarnak, abból rendszerint
ép ember nem lesz. megereszkedett
arccal az idő rajtunk túltekint...
művünk, mint arcunk, lukacsosra megy szét –
fújjon a bolond lukból a bolond szél!

És bár Géher beszélője makacsul ragaszkodik polgári származásához és identitásához, annyi realitásérzéke mégis van, hogy nem kevés öniróniával feltegye magának a költői kérdést –: mit ér vele egy itt és most, adott körülmények között, adott történelmi korban és helyzetben élő ember, hogy ősei kifélék-mifélék voltak, az esetleges értékrenden és tartáson kívül persze, amelyet tőlük örökölt, miként az a tizenegyedik versben olvasható:

mármost istók polgári származék,
 a pedigréje kifogástalan:
 bíró volt apja, s ha ez nem elég,
 nagyapja püspök, és még mennyi van
 a családfán tanító, pap, derék
 tisztviselő... fedezetnek arany...
 oké, de élni mit segítheti,
 hogy urak voltak halott ősei?

Ironikus, már-már önlekiicsinylően ironikus sorok ezek, a géheri költészetre oly jellemző, keserédes, fanyar (ön)íronia pedig gyakorlatilag a kötet összes versét áthatja. Még akkor is, amikor olyan komoly dolgokra emlékezik vissza a költő, mint saját maga és családja politikai okokból, egyszerűen a polgári származás okán való, igazságtalan osztályellenséggé nyilvánítása és az ebből fakadó, évtizedeken át tartó mellőzöttség, a tudóshoz, művészhez, értelmiségihez sokszor méltatlan élethelyzetek sora, a beszélő egész életét végigkísérő, állandó lét- és értékbizonytalanság, a mindenhol megtapasztalt otthontalanság és idegenség érzése. Erről ad számot többek között igencsak nagy vonalakban a tizenkilences számot viselő vers:

a kollektív bűnösség büntetését
 az érintettek együtt viselik:
 mikor végül kitör a várható vész,
 istókék *menekültek*, bár nekik
 nem volt részük a közbűntényben. érték
 őket csapások, túléltek, pedig
 ott is veszhetek volna... mindenük
 odaveszett – mint másnak. (mindenütt?)

Géher István Polgár Istókját is természetes módon mozgatja valamiféle ismétléskényszer, hiszen sok helyen ugyanazon életeseményekre tér ki, amelyekről a szerző már korábbi vallomásos-alanyi lírát megszólaltató versesköteteiben is számot adott valamilyen formában. Ugyanazok az életrajzi traumák, illetve ugyanazok a létkérdések mozgatják, és a költő ez alkalommal is kiszámíthatóan és szükségszerűen reflektál önnön irodalmári, költői, műfordítói identitására és a versalkotás folyamatára, feltéve magának az utólag persze megválaszolhatatlan nagy kérdést, hogy vajon a szakmai hírnévnél, a mérsékelt sikerekkel együtt *többet ért-e az élet*:

37

az irodalom – mit ígért neki?
írni nem írt. (már és még) nem tudott
hangot adni, mert az valami,
ami ő volt, elhallgatott, holott
bent volt a pikszisben: szerkeszteni
egy könyvkiadóban elit dolog...
nem használta ki a lehetőséget.
a hírességnél többet ért az *élet*?

A csavar és az irónia kedvéért Géher beszélője olykor eltávolítja magától az irodalmi alteregót, Polgár Istókot, egyes szám harmadik személyben beszélve *róla*, azaz önmagáról, ám ez a látszólagos egyes szám harmadik személyű beszéd és történetmondás, a beszélő önmagától való eltávolítása nem más, mint afféle belső lírai (pár)beszéd, vagy legalábbis annak kísérlete, mely persze nem feltétlenül sikeres. Sajnos lehetséges, hogy az egész költői beszédfolyam megmarad monologikus természetűnek, a beszélő pedig számol is ezzel a lehetőséggel, miként arról a negyvenhetedik ottava rima is számot ad, mindez pedig erős metairódmalmi felhangot kölcsönöz a szövegnek – az irodalom magáról az irodalomról, annak természetéről is szükségszerűen szól:

de mégis beszél, mindig egyfelé.
 mért nem úgy, hogy *egyfelől-másfelől*?
 csak jobbra támad, mintha értené,
 hogy balról (kiktől?) mit is örököl...
 van két oldal – semelyik sem övé.
 bár egyiknek az indulat bedől,
 ő tartózkodik: úgy semlegesíti
 a másikat, hogy inkább nem említi.

S ha már a géheri versszöveg metairodalmi természeténél tartunk, ezzel párhuzamosan nem maradhat el a minden kötetben verstémává emelt tanári, egyetemi oktatói identitás megverselése sem, a róla való versbeszédet pedig ugyanaz a lírai ismétléskényszer működteti:

mint más öregek, istók is hiszi,
 hogy tudja még, amit eddig tudott.
 a tanteret még most is szereti,
 határok közt varázsa köztudott:
 ha bevégezte, újrakezsdheti
 akármelyik lélek-sorozatot...
 zenél keze közt az *ottava rima* –
 bár meg-megdöccen ritmusa, ríme.

A tanár csak tanár, a költő csak költő, öregen is, rezignáltan-beletörődően is, lírai számvetés közepette is, megbicsakló kézzel és rímmel is... Nem tud kibújni a bőréből és nem tud másként cselekedni, csak költőként és csak tanárként – a kettőt pedig egymással szoros összefüggésben teszi, ugyanis amellet, hogy számot vet addigi egyéni életével, versmunkája egyúttal pedagógiai ihletésű is, a mindenkori olvasót pedig ha akarja, hanem, versben

igyekszik tanítani a saját nem kevés élettapasztalatán keresztül arra, milyen is az emberi természet.

A költő, a műfordító, a tanár a maga emberi gyarlóságával és problémáival együtt persze mindenkor magánember is – nevezetesen férj, apa és nagypapa, a családja pedig legalább ugyanolyan fontos, vagy éppenséggel még fontosabb a számára, mint az irodalmári és alkotói identitás, miként arról a kötet vége felé, példának okáért a hetvenhatos számú versben is megnyilatkozik:

76

vegyük szemügyre! a két gyerekemnek
még én vagyok: „papapa” – vagy „apa” .
jó ez így? vagy nem. mert felnövekedtek,
mindkettőnek van (lehet) otthona,
ahol magukban berendezkedhetnek...
mért járnak hozzám még most is *haza*?
magamnál látni őket szeretem.
vagy rosszul látom? romlik a szemem.

A családfői identitással együtt jelenik meg ismételten a költői reflexiója önnön az öregségére, ez pedig ismételten tematizálja a hanyatlástól, elmúlástól való ősi félelmet, ezt a Géher István költészetének minden rétegében jelenlevő motívumot. A költői számvetés az egész addigi élettel, az alkotás, a megfelelően egymás mellé rendezett költői szavak azonban erőt adnak a megnyilatkozó szubjektumnak, hogy ezen is újra és újra felülemelkedjen, csak úgy, mint a magán- és a szakmai élet hányattatásain, a XX. századi magyar történelem rá kimért és elszenvedett próbatételein. A kötet utolsó, kilencvenharmadik verse erről számol be:

93

istók (míg itt van) jobb és bölcsőbb nálam.
jobban tudja, hogy *embereknek* élek,

s hogy levegőjünkben is lehet szólnom,
amíg testemből ki nem száll a lélek:
és arra kér (kísért), hogy megcsináljam,
ami hiányzik... a „második ének”
szólhatna még. de elnémítom, és –
mintha torkára tehetném a kést.

Polgár Istók tehát nem tud elhallgatni, egyre csak mondja, mondja, költi és írja önmagát, Géher István lírai élettörténetét, amíg csak a költő és az ember él és írni / beszélni képes, előre vetítve a mű második énekét, melyet a szerző a valóságban is elkezdett ugyan, tragikus, hirtelen halála azonban meggátolta abban, hogy be is fejezze.

Géher István utolsó, a költő életében megjelent verseskötete a benne jelenlévő intertextuális irodalmi játék mellett a végletekig őszinte, vallomásos lírai mű, melyben az immár idős humanista értelmiségi számot vet mindazzal, aki és ami volt, akivé és amivé lenni tudott egész addigi életében, szintetizálva és új kontextusba helyezve a korábbi Géher-kötetek mondanivalóját, lírai üzenetrendszerét. Saját személyes élettörténetével és sorsával vet utoljára számot, ezen felül pedig sokkal egyetemesebb mondanivalót is közöl mindenkori olvasójával: a hányatott életű, idős polgári értelmiségi, a költő, tudós és tanár mindenkor, minden megnyilatkozása által a humanitás és a kultúra szelíd, békés védelmezőjeként is beszél hozzánk, minden körülmények között, minden őt ért csalódás ellenére sztoikus nyugalmat sugározva. Végtelen bölcsességgel és őszinteséggel int emberségre, a sorssal, a történelemmel és egymással való megbékélésre, önmagunk és egymás megismerésére és elfogadására mindnyájunkat – József Attilával szólva csak azt szeretné, ha végre *mind emberek lennénk*, miként az neki is kétségbe vonhatatlanul sikerült egész életében, bármilyen szerényen is tudósít róla lírájában...

Géher István kritikai recepciójának bibliográfiája

ACSAI Roland, 'Évek termése'. *Géher István: Esztendők éve*, Műhely, 2003/3, 63-64.

BÉKÉS Pál, *Gondolatolvasókönyv. Géher István: Shakespeare-olvasókönyv*, Mozgó Világ, 1992/3, 116-117.

DÁVIDHÁZI Péter, *A modern magyar költészet átrendeződése. Egy új verseskötet nyomában*, Mozgó Világ, 1982/8, 83-95.

DÁVIDHÁZI Péter, „névnek: e márvány”. Géher István művéről a Shakespeare-emlékfal előtt, in „*úgyse hiába*”. Emlékezések és tanulmányok a műhelyalapító Géher István tiszteletére, szerk. SZLUKOVÉNYI Katalin, ELTE Eötvös József Kollégium, Budapest, 2013, 227-236.

DRESCHER J. Attila, *Géher István: Mondom: szerencséd*, Dunatáj, 1982/4, 70-72.

FOGARASSY Miklós, *Epilógus vagy újrakezdés? Géher István: Új folyam, Esztendők éve*, Jelenkor, 2003/12, 1235-1238.

FRANK Orsolya, *A kézrátétel reménye. Géher István: Shakespeare-olvasókönyv*, Magyar Napló, 1993/4, 35.

GERE Zsolt, *Múzsza feketével. Géher István: Polgár Istók*, Revizor Online, 2008. 12. 15.
<http://www.revizoronline.com/article.php?id=378>

HORGAS Béla, *Mondom szerencsém. Géher István: Hol az a látvány?*, Liget, 1997/12., 65-66.

HORGAS Béla, *Ajánlat merülésre. Géher István: Új folyam*, Liget, 1998/12, 92-93.

KÁNTÁS Balázs, *A hömpölygő elmúlás, immár testközelben?*, Kurázs, 2014/8.
<http://www.kurazsifolyoirat.hu/index.php/fooldal/toprengo/123-kantas-balazs-a-hompolygo-elmulas-immar-testkozelben-gondolatok-geher-istvan-egy-verserol>

LÁZÁR Júlia, *Prospero pálcája. Géher István költészetéről*, Jelenkor, 2013/5.
<http://www.jelenkor.net/archivum/cikk/2713/prospero-palcaja>

LIMPÁR Ildikó, *Nem középiskolás fokon*, Bárkaonline.
<http://www.barkaonline.hu/olvasonaplok/3127-nem-koezepiskolas-fokon>

LIMPÁR Ildikó, *Prospero elhajózik*, in „ügyse hiába”. *Emlékezések és tanulmányok a műhelyalapító Géher István tiszteletére*, szerk. SZLUKOVÉNYI Katalin, ELTE Eötvös József Kollégium, Budapest, 2013, 62-66.

LIMPÁR Ildikó, *Lenni – az nem-lenni*, in „ügyse hiába”. *Emlékezések és tanulmányok a műhelyalapító Géher István tiszteletére*, szerk. SZLUKOVÉNYI Katalin, ELTE Eötvös József Kollégium, Budapest, 2013, 221-222.

MARGÓCSY István, *Impressive Firsts. István Géher, Szabolcs Várady, The New Hungarian Quarterly*, 1982/2, 143-145.

MESTERHÁZI Gábor, *Lehet-e költészetet tanítani*, in „ügyse hiába”. *Emlékezések és tanulmányok a műhelyalapító Géher István tiszteletére*, szerk. SZLUKOVÉNYI Katalin, ELTE Eötvös József Kollégium, Budapest, 2013, 138-141.

MESTERHÁZI Márton, *A számvetés versei*, Liget, 2012/1-10., sorozat,
http://ligetmuhely.blog.hu/tags/mesterh%C3%A1zi_m%C3%A1rton.

MESTERHÁZI Mónika, *Élő arcra festett álarc*, Holmi, 1997/4, 584-591.

MESTERHÁZI Mónika, „*Hol az a látvány?*”, Pannonhalmi Szemle, 1998/2, 131-133.

MESTERHÁZI Mónika, „*és nekem mi bajom van?*”. *Géher István Polgár Istók című verséről*, Kalligram, 2004/9.
<http://www.kalligram.eu/Kalligram/Archivum/2004/XIII.-evf.-2004.-szeptember/es-nekem-mi-bajom-van>

NAGY Károly, *Géher István és William Shakespeare*, in „ügyse hiába”. *Emlékezések és tanulmányok a műhelyalapító Géher István tiszteletére*, szerk. SZLUKOVÉNYI Katalin, ELTE Eötvös József Kollégium, Budapest, 2013, 226.

NYILASY Balázs, *Pályakezdő költők, 1981*, Alföld, 1982/5, 83-86.

SZABÓ T. Anna, *Rítus és rutin*, Jelenkor, 2012/7-8, 780-785.

SZEGŐ János, *Beszélni arany. Géher István: Polgár Istók*, Holmi, 2009/11, 1561-1564.

<http://www.holmi.org/2009/11/szego-janos-beszelni-arany-geher-istvan-polgar-istok>

SZEPES Erika, *Anakreón-variációk: vágyott életminőség vagy sorsközösség? Gondolatok Géher István: Anakreóni dalok című kötete kapcsán*, Budapest, Orpheusz Kiadó, 2002.

SZEPES Erika, *Szerep és személyesség*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003.

TANDORI Dezső, *Szomszéd-(újra)olvasás. Géher István: Anakreóni dalok*, Liget, 1996/9, 67-69.

TÓTA Benedek, *Rész-egész. Géher István: Shakespeare-olvasókönyv*, Műhely, 1993/2, 56-57.

„úgyse hiába”. *Emlékezések és tanulmányok a műhelyalapító Géher István tiszteletére*, szerk. SZLUKOVÉNYI Katalin, ELTE Eötvös József Kollégium, Budapest, 2013.

VAS István, *Lektori jelentés. Géher István: Lyra Philologica*, Holmi, 2010/9, 1106-1108.

<http://www.holmi.org/2010/09/vas-istvan-lektori-jelentes-geher-istvan-lyra-philologica>

Z. KOVÁCS Zoltán, *„Ujjnyi hagyomány”. Géher István: Polgár Istók*, Alföld, 2009/6, 123-128.

JEGYZETEK

^[1] Hivatkozott kiadás: GÉHER István, *Mondom: szerencséd*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981.

^[2] Hivatkozott kiadás: GÉHER István, *mi van, catullus?*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984.

^[3] Hivatkozott kiadás: GÉHER István, *Anakreóni dalok*, Budapest, Liget Műhely Alapítvány, 1996.

^[4] Hivatkozott kiadás: GÉHER István, „*Új Folyam*”. *Versek 1997-1998*, Budapest, Liget Műhely Alapítvány, 1998.

^[5] Hivatkozott kiadás: GÉHER István, *Eszkendők éve*, Budapest, Liget Műhely Alapítvány, 2000.

^[6] Hivatkozott kiadás: GÉHER István, *Polgár Istók*, Budapest-Pozsony, Kalligram, 2008.